

MERKITYKSEN MUODOSTUMINEN TELEVISION UUTISTEKSTISSÄ: SANAN JA KUVAN RINNASTEISUUS JA ALISTEISUUS

Leena Immonen, Helsingin yliopisto

Artikkelissa tarkastellaan, miten sana ja kuva muodostavat merkityksiä television puoli yhdeksän uutisissa. Huomion kohteena on verbaalisen ja visuaalisen kielen samanaikainen yhteistyö- ja vuorovaikutussuhde. Tämä suhde voi olla rinnasteinen tai alisteinen. Rinnasteisuudella ja alisteisuudella on aiemmassa tutkimuksessa viitattu verbaalisen kielen sisäisiin suhteisiin. Artikkelit tuo näin uutta tietoa verbaalisen ja visuaalisen kielen välisistä suhteista multisemioottisten tekstien tutkimuksessa.

Tutkimus soveltaa sosiosemioottista teoriaa: systeemis-funktionaalista kieliteoriaa (Halliday & Matthiessen 2004) ja siihen perustuvaa visuaalisen suunnittelun kielioppia (Kress & van Leeuwen 2006). Aineistona on 40 suomenkielistä haastattelu-uutista vuodelta 2005. Analyysi on keskittynyt haastattelu-uutisten johdattavan kohtauksen johdattavaan ilmaukseen ja sen kanssa esiintyvään kuvaan, kuvatilaan.

Uutistekstin pääelementit, puhuttu sana ja liikkuva kuva, muodostavat merkityskokonaisuuden. Verbaalisen ja visuaalisen kielen rinnasteisessa suhteessa sana ja kuva muodostavat tekstin merkitystä rinnan lähes samanaarvoisesti. Alisteisessa sanan ja kuvan suhteessa puolestaan verbaalisen kielen asema on hallitseva multisemioottisen uutistekstin merkityksenannossa.

Avainsanat: multisemioottinen teksti, johdattava ilmaus, kuvatila, rinnasteisuus, alisteisuus

1 JOHDANTO

Tarkastelen artikkelissani, miten sana ja kuva muodostavat merkityksiä television jokailtaisissa suomenkielisissä puoli yhdeksän uutisissa. Suuntaan huomioni erityisesti uutistekstin kahden keskeisen merkitysentuottajan, verbaalisen ja visuaalisen kielen, suhteisiin. Verbaalisen ja visuaalisen kielen yhteistyössä

ja vuorovaikutuksessa *sanan* ja *kuvan* suhde voi olla joko *rinnasteinen* tai *alisteinen*. Tähänastisessa tutkimuksessa rinnasteisuudella ja alisteisuudella on viitattu pelkästään verbaalisen kielen sisäisiin suhteisiin. Näin ollen pyrkimykseni ulottaa rinnasteisuuden ja alisteisuuden käsitteet myös verbaalisen ja visuaalisen kielen välisiin suhteisiin on uusi avaus multisemioottisten tekstien tutkimuksessa.

Tutkimuskohteena ovat Yleisradion puoli yhdeksän uutisten haastattelu-uutiset. Haastattelu-uutinen on televisio-instituution konventionaalistunut teksti(laji). Siinä uutistoimittaja selostaa uutistapahtumaa kuvan avulla ja johdattelee haastateltavan *kuvatilaan*

Yhteystiedot:
Leena Immonen
PL 33 (Fabianinkatu 33, 5. krs)
FI-00014 Helsingin yliopisto
leena.immonen@helsinki.fi

puhumaan.¹ Kuvatila on televisioruudussa näkyvä tila, johon kuvan lisäksi sijoittuvat myös selostus tai käännettyjen ohjelmien tekstitys (Immonen 2008: 39; ks. myös Immonen & Rontu 2008: 153).

Haastattelu-uutisen tekstikokonaisuus muodostuu vakiintuneista rakenneosista, joita kutsun *jaksoksi* ja *kohtauksiksi* (Immonen 2008: 43). Haastattelu-uutisen reportaasiosuus alkaa säännöllisesti jaksolla, jossa toimittaja *selostaa* kuvan esittämää uutistamisen arvoista tapahtumaa tai tilannetta. Selostettu jakso päättyy yleensä kohtaukseen, jossa uutistoimittaja johdattelee haastattelun alkamaan. Toimittajan tällöin käyttämään erityiseen puheenvuoroon viitataan vastedes termillä *johdettava ilmaus*.² Tämä johdattavan ilmauksen sisältämä kohta osoittautuu koko haastattelu-uutistekstin yhdeksi leikkauspisteeksi: siihen päättyy selostettu jakso, ja puheenvuoro siirtyy haastateltavalle. Haastattelu-uutinen tarvitsee johdattelevaa kohtausta ja johdattavaa ilmausta niin uutisen jäsentymiseksi kuin televisiouutisia silmäilevän katsojan huomion vangitsemiseksi.

Tutkimukseni aineistona on 40 haastattelu-uutista, jotka on lähetetty Yleisradion puoli yhdeksän uutisissa syys-joulukuussa 2005. Aineistoa on yhteensä noin tunti. Haastateltavina esiintyy pääasiassa ns. tavallisia ihmisiä mutta myös poliitikkoja ja asiantuntijoita. Aineistoni haastattelu-uutiset on litteroitu (ks. lähteet). Tarkastelen johdattavia ilmauksia uutispuheen litteraatista yhdistämällä kielellisen aineksen uutisen kuvatilaan.

¹ Televisiouutisissa voi olla kolmenlaisia puhujia: uutistenlukijoita, uutistoimittajia ja haastateltavia. Uutinen voi olla myös lyhyehkö uutistenlukijan lukema teksti tai kokonaisuus, jossa toimittaja selostaa asiaa uutistenlukijan lisäksi. (Immonen & Rontu 2007: 25.)

² Iso suomen kielioppi (ISK 2004 § 1476) käyttää termiä *johtoilmaus*, jolla ISK tarkoittaa viestintätilanteeseen muusta yhteydestä poimitun repliikin tulkin-takehystä. Johtoilmauksen prototyyppi on *johtolause*. Koska tutkimani ilmaukset eivät ole tyypillisiä johtoilmauksia, puhun johdattavasta ilmauksesta.

Sanan ja kuvan vuorovaikutussuhteen rinnasteisuuden ja alisteisuuden tarkastelu vaatii taustakseen analyysini teoriataustan, systeemis-funktionaalisen teorian, selvittelyä. Esittelen seuraavassa luvussa multisemioottisen tekstin käsitteistöä rajatakseni tutkimusongelmaa. Kolmannessa luvussa tarkastelen lähemmin verbaalisen ja visuaalisen kielen prosesseja koskevaa systeemis-funktionaalista kielioppiteoriaa ja visuaalisen suunnittelun kielioppia. Neljännessä luvussa analysoin aineistoa tuodakseni näyttein ilmi sanan ja kuvan rinnasteiset ja alisteiset vuorovaikutussuhteet.

2 TV:N HAASTATTELU-UUTINEN MULTISEMIOOTTISENA TEKSTINÄ

Lähtökohtanani on systeemis-funktionaalinen (SF) kielioppiteoria (Halliday & Matthiessen 2004; Halliday 1978; Shore 2012) ja siihen perustuva visuaalisen suunnittelun kielioppi (Kress & van Leeuwen 2006). Näiden kielioppien taustalla on M. A. K. Hallidayn kehittämä *sosiosemioottinen teoria*. Teorian nimessä *semioottinen* tarkoittaa merkkijärjestelmiä, joiden ulkoisena asuna ovat merkit. Jotta merkkijärjestelmiä voidaan selittää, ymmärtää ja kuvata, tarvitaan tietoa merkkien suhteista ja yhteyksistä. Määriteosa *sosio-* puolestaan viittaa kielen ja muitten kommunikatiotapojen ja yhteiskuntarakenteen väliseen suhteeseen. Merkityksenannon oletetaan olevan luonnostaan sosiaalisesti motivoitunutta ja perustuvan ihmisten pyrkimykseen luoda merkityksiä, jotta saavutettaisiin yhteisiä tavoitteita ja myönteisiä tuloksia. Sosiosemioottisesta perspektiivistä merkityksenanto on aina *funktionaalista*: kieli ja muut kommunikointitavat ovat kehittyneet palvelemaan ihmisiä ja pyrkivät siksi toimimaan parhaalla mahdollisella tavalla eri tilanteissa. (Halliday & Matthiessen 2004; Björkqvall 2009: 12.)

Koska merkityskokonaisuus, teksti, ei koostu ainoastaan verbaalisesta kielestä, vaan kommunikaation ilmenemismuotoihin osallistuvat usein myös muut merkkijärjestelmät, SF-teorian piirissä on alettu puhua laajennetusta tekstikäsitteestä (Björkvall 2009; Selander & Kress 2010). Painetut tekstit esimerkiksi sanoma- ja aikauslehtien sivuilla ovat multimodaalisia merkityskokonaisuuksia: ne syntyvät useammasta erilaisesta merkkijärjestelmästä. Niin ikään ja varsinkin televisiossa liikkuva kuva, puhuttu kieli ja muut äänet luovat merkitystä yhdessä ja samanaikaisesti. Teksti on näin *multimodaalinen*.

Jako verbaaliseen ja visuaaliseen kieleen on häilyvärajainen, sisältäähän kuvatila usein verbaalisia elementtejä, jotka ilmenevät mm. kuvien otsikoina, ja toisaalta kielenkäyttöön liittyy visuaalisia elementtejä, jotka ilmenevät mm. kielikuvina ja välimerkkeinä. Rajojen häilyvyys näkyy esimerkiksi ulkomaisten ohjelmien tekstityksessä. Tekstitys on käännösmenetelmä, jossa kuvatilaa alalaitaan on tekstitetty muutaman sekunnin ajan esiintyvä vieraskielisen puheen käännös, ruututeksti. Myös Yleisradion lähettämät viittomakieliset uutiset, joissa suomeksi luetut uutiset esitetään visuaalisesti, viittoen, ovat hyvä esimerkki verbaalisen ja visuaalisen kielen yhteistyöstä. Tämän multimodaalisuuden mahdollistaa itse väline (lat. *medium*) eli televisio, jonka vaikutus merkityksen tarkastelussa kommunikaation ilmenemismuotoihin on otettava huomioon. Tällöin puhutaan multimodaalisuudesta. Kun *multimodaalisuus* ja *multimediaalisuus* yhdistetään, on kyseessä *multisemioottinen* teksti (Ventola 2006: 121).

Televisio multisemioottinen uutisteksti tuotetaan ja vastaanotetaan, muitten tekstien tavoin, tietyssä sosiokulttuurisessa kontekstissa ja tietyssä diskurssiyhteisössä (Fairclough 1997: 82–83; ks. myös Pietikäinen & Mäntynen 2009: 21 ja Heikkinen 2012: 96). Televisio on luonut omat institutionaaliset

diskurssikäytäntönsä, omat tuotanto- ja vastaanottotapansa sekä multimodaalisesti että -mediaalisesti. Näissä käytännöissä ohjelmalliset, genret, ovat sekoittuneet. Televisiotekstien kielelliset ja visuaaliset valinnat ovat tavoitteellisia sekä tekstin tuottajan että vastaanottajan näkökulmasta. Multisemioottisena tekstinä haastattelu-uutisen pääelementit, puhuttu sana ja liikkuva kuva, muodostavat merkityskokonaisuuden.

Esiintyessään samanaikaisesti sana ja kuva ovat toistensa konteksteja. Tekstiyhteys ratkaisee, millaisia verbaalisia ja visuaalisia valintoja tehdään kulloiseenkin tekstitilanteeseen (Karvonen 1995; Heikkinen 1999: 71; Rahtu 2011: 13). Nämä valinnat ovat tavoitteellisia, ideologisia ja siten keskeisiä sosiokulttuurisia toimintoja (Kalliokoski 1996; Solin 2006: 72; Shore & Mäntynen 2006). Siksi näiden toimintojen tutkimisella on myös yhteiskunnallista merkitystä (Martin & Rose 2007, 314–322, 332). Kun tarkastellaan lähemmin sanan ja kuvan rinnasteisuutta ja alisteisuutta television uutistekstissä, huomataan mm. sellainen epäsymmetria, että joistakin aiheista/teemoista vain puhutaan ilman että niitä samalla esitettäisiin kuvatilassa. Tällainen uutistekstissä vallitseva sanan ja kuvan epäsymmetrinen vuorovaikutus – samalla kun itse uutisen sanomaa voi pitää suhteellisen selvänä – tekee ilmeiseksi diskurssiyhteisössä vallitsevia ideologisia luonnollistumia. Niiden paljastumiseen kuitenkin vaaditaan yksityiskohtaista sanan ja kuvan analyysia.

2.1 Tutkimusongelma ja artikkelin tavoite

Sekä verbaaliset että visuaaliset merkkijärjestelmät luovat merkitystä yhdessä, ja niillä molemmilla on spesifit tapansa tuottaa merkityksiä (Kress 2010: 82). Sanasta ja kuvasta syntyvän tekstin merkitys ei ole verbaalisen ja visuaalisen yhteiselon summa, vaan vuorovaikutuksen tulosta, kuten mm. Kai Mikkonen

(2005: 56) korostaa. Tekstin merkityksenantossa verbaaliset ja visuaaliset elementit edellyttävät toinen toisiaan. Voi kuitenkin kysyä, missä määrin nämä erilaiset mutta samanaikaiset merkkijärjestelmät osallistuvat tekstin merkityksenantoon. Samanaikaisuus antaa synn olettaa, että verbaalinen ja visuaalinen voisivat olla rinnasteisia tai alisteisia, samalla tapaa kuin verbaalisen kielen kieliopissa (Halliday & Matthiessen 2004: 383–384; Kalliokoski 1989: 12–19) puhutaan rinnasteisista (parataksi) ja alisteisista (hypotaksi) lauseen tai lauseiden välisistä suhteista.

Tässä artikkelissa ulotan verbaalisen kielen tutkimuksen käsitteet rinnasteinen ja alisteinen koskemaan multisemioottisen tekstin verbaalisen ja visuaalisen kielen suhdetta. Tarkastelen asettamaani ongelmaa siis television haastattelu-uutisten johdattavasta ilmauksesta ja siihen liittyvästä kuvatilasta, johdattavasta kohtauksesta, analysoimalla niiden välistä suhdetta.

Esimerkki 1. *Suurimmat merimetsoesiintymät.*

Kuva 1. Merimetsot.

Esimerkin 1 kuvatilassa on osa Suomen karttaa, rannikkoa, merta ja merimetsoja. Kuvatilassa on myös verbaalisia elementtejä, otsikko *Suurimmat merimetsoesiintymät* ja nimetyt kaupungit. Kuvan ohessa kuullaan

Artikkelin tavoite on kahtalainen. Ensinnäkin tavoitteena on tulkita television multisemioottista uutistekstiä ja soveltaa systemis-funktionaalista kieliteoriaa ja siihen perustuvaa visuaalisen suunnittelun kielioppia. Toisena tavoitteena on edelleen kehittää verbaalis-visuaalista kieliopin teoriaa erityisesti johdattavien ilmausten rinnasteisuuden ja alisteisuuden näkökulmasta ja siten antaa välineitä multisemioottisen tekstin analyysiin.

2.2 *Johdattavan kohtauksen rinnasteisuuden ja alisteisuuden ongelma*

Esittelen tutkimusongelmaani kahden rinnasteisuus- ja alisteisuusongelman näkökulmasta relevantin esimerkin avulla; palaan näiden esimerkkien analyysiin luvussa 4. Esimerkeissä on vasemmalla selostuksen johdattavaan ilmaukseen kuuluva kuvatila ja oikealla toimitajan puhuma uutistekstin jakso, johon kursivoitu johdattava ilmaus sisältyy. Esimerkki 1 on Merimetsan levinneisyyttä käsittelevästä uutisesta.

Selostus

11 Merimetsa tuli Suomeen vuonna yhdeksänkymmentäkuusi ja levisi nopeasti
 12 pitkin rannikkoa (.) .hhh nyt Suomessa pesii neljäntuhattakuusisataa paria
 13 (.) kahdessakymmenessäkuudessa (.) yhdyskunnassa

TV1 20.30, 11.10.2005

selostus, jossa puhutaan merimetsan tulosta Suomeen vuosilukuineen ja lajin levinneisyyslukuista. Katsoja saa siis tietää, mitä, missä, milloin ja missä määrin. Tässä kohtauksessa molemmat merkkijärjestelmät osallistuvat

merkityksenantoon rinnasteisesti ja tuottavat osansa tiedosta integroidusti, ja kokonaisuus on eheä ja helposti ymmärrettävä. Vaikka sana ja kuva käsittelevät samaa asiaa, se ei kuitenkaan tarkoita, että jokin kuva aina visualisoi sen, mitä verbaalisesti on esitetty, kuva siis ei duplikoi (Kress & van Leeuwen 2006: 2, 110).

Esimerkki 2. *Kolaripaikalle kiiruhtava auto.*

Kuva 2. Pelastuslaitoksen kiire.

Johdattavan ilmauksen ohella on nyt tieliikennekuva, joka ei sellaisenaan liity mainittuun hallintoon ja tympääntyneisyyteen, vaan ehkä pikemminkin kiireeseen ja tempoiluun. Johdattavan ilmauksen ja kuvatilanteen esittämät asiat on kuitenkin luonnollista mieltää yhteenkuuluviksi televisiotekstin virrassa myös silloin, kun verbaalinen ja visuaalinen kieli liittyvät löyhästi yhteen, kuten tämän esimerkin johdattavassa kohtauksessa. Television multisemioottisessa tekstissä kuva on aina läsnä ja vaikuttaa merkityksenantoon, vaikka verbaalinen kieli (Halliday & Matthiessen 2004) olisikin ensisijainen merkityksen tuottaja. Rinnasteisessa suhteessa sana ja kuva osallistuvat tekstin merkityksenantoon lähes samassa määrin. Alisteisessa suhteessa sana johtaa tarkasteltavan kohtauksen merkityksenantoa: kuva on sanalle alisteinen.

Sanan ja kuvan kiinteä yhteistyö voi olla myös toisenlaista, kuten esimerkissä 2. Kohtaus on Pelastuslaitoksen uudistamista käsittelevästä uutisesta.

Kohtauksen johdattava ilmaus puhuu pelastusalan väen ”tympääntyneisyydestä” jatkuvaan hallinnolliseen tempoiluun. Samalla kuvatilanteessa esitetään vilkkaasti liikennöityä tietä auton ikkunasta kuvattuna.

Selostus

15 ° Kello viisitoista
kolmekymmentäkahdeksan (.) .hhh
hälytys kolaripaikalle (.) .hhh
16 vaikka pelastusalan väki on
tottunut kiireeseen hallinnollinen
tempoilu tympäisee°

TV1 20.30, 29.9.2005

Vaikka siis, kuten edellä on todettu, sanat ja kuvat luovat merkitystä yhdessä, niillä molemmilla on spesifit tapansa tuottaa merkityksiä (Kress 2010: 82). Verbaalisen kielen spesifiä merkityksentuottoa on tähänastisessa tutkimuksessa eritelty tarkemmin, kun taas visuaalisen kielen yksityiskohtaista analyysia on tehty varsin vähän. Sanan ja kuvan yhteistoiminnan selvittämiseksi ei pelkkä niiden yhtäläisyyksien ja erojen kuvailu kuitenkaan riitä (Halliday 2004; Kress & van Leeuwen 2006). Tarvitaan lisää yksityiskohtaista tutkimusta siitä, miten nämä kaksi erilaista merkityksentuottotapaa osallistuvat multisemioottisen tekstin merkityksenantoon ja mikä on niiden keskinäinen työnjako.

2.3 Aiempaa tutkimusta

Kielen ja muiden merkkijärjestelmien yhteispelejä on saanut jatkuvasti enemmän huomiota systeemis-funktionaalisen teorian piirissä. Fennistiikassa multisemioottisia tekstejä on toistaiseksi tutkittu varsin vähän. Suomalaista multisemioottista tekstien tutkimusta edustaa Elina Heikkilän (2006) väitöskirja *Kuvan ja tekstin välissä*. Kuvatekstien tarkastelussa Heikkilä on hyödyntänyt SF-teoriaa ja visuaalisen suunnittelun kielioppia. Nämä teoriat ovat taustalla myös mainostekstejä tutkineella Leena Kuikalla (2009), joka monitieteisessä analyysissään osoittaa, kuinka erilaisten semi-oottisten resurssien yhteis- ja vuorovaikutuksella saadaan aikaan haluttu mielikuva ja näin vahvistetaan viestin perillemeno. Multisemioottista analyysia on tehnyt Teemu Hanhineva (2003) tarkastellessaan iltapäivälehdien viikonvaihekannan sisällön alaa ja erityisesti kuvan osuutta merkityksenannossa. Niin ikään opinnäytetöissään multisemioottista tarkastelua on harjoittanut mm. Olli Wainikka (2012), joka on tutkinut kieltä tekstissä, jossa kuvaillaan kuvaa.

Systeemis-funktionaalisen kielioppiteorian sosiaalista yhteyttä korostaa ruotsalaisia mainoskuvia tutkinut Anders Björkqvall (2009). Tutkimus pyrki selvittämään, kuinka visuaalisten elementtien varaan rakennettua tekstiä voi analysoida. Lähtökohtanaan Björkqvall pitää kuvia ja niiden suhdetta kirjoitukseen. Hän kannattaa laajennettua tekstikäsitystä, jonka mukaan teksti sisältää kirjoituksen lisäksi myös kuvia ja piirroksia. Kielen ja kuvan välistä intersemioottista tekstuuria taas ovat tutkineet Yu Liu ja Kay L. O'Halloran (2009). Heidän artikkelinsa painottuu kuvan ja tekstin suhteeseen painetussa mediassa. Näissä multisemioottisissa teksteissä on heidän mukaansa olennaista se, miten kieli ja kuvat tuottavat koherentin semanttisen yksikön.

Kirjallisuudessa, kuvataiteessa ja ikonoteksteissä kuvan ja sanan vuorovaikutusta on tutkinut Kai Mikkonen (2005), joka tarkastelee multimodaalisuutta SF-teorian tekstilajinäkökulmasta (2012). Kääntämisen näkökulmasta sanan ja kuvan yhteistyössä on korostanut Riitta Oittinen useissa eri tutkimuksissaan (mm. 2004). Televisiotekstien tutkimus lingvistiksestä näkökulmasta on jäänyt melko vähälle huomiolle. Toisaalta verbaalista kieltä painotetaan esimerkiksi kääntämisen tutkimuksessa jopa niin, että tv-käännösten tutkimuksissa on kuvan merkitys sivuutettu, vaikka tutkimuskohteena on multisemioottinen teksti, kuten Yves Gambier (2007: 73) ironisesti huomauttaa.

3 SF-TEORIA JA VISUAALISEN SUUNNITTELUN KIELIOPPI

Systeemis-funktionaalisen kielioppiteorian (Halliday 1978; Halliday & Matthiessen 2004) mukaan tekstissä toimii samanaikaisesti kolme merkitystä luovaa metafunktiota: *ideationaalinen, interpersoonainen ja tekstuaalinen*. Ideationaalisen metafunktion ja representaation tarkastelussa selvitetään tekstin tuottamaa todellisuutta: millaisia prosesseja tekstissä kuvataan, mitä tekstissä tapahtuu, mitä tehdään, mitä sanotaan, mitä ajatellaan tai mitä on, millaisia osallistujia tekstin prosesseihin ottaa osaa ja millaisia ovat olosuhteet, joita tekstissä tuotetaan. Interpersoonainen metafunktio, vuorovaikutus, tarkoittaa tekstin viestinnällisiä vuorovaikutussuhteita ja viestijöiden asennoitumista ilmaisevia merkityksiä ja tekstuaalinen metafunktio, sommittelu, tekstin rakentumista tekstiksi. (Halliday & Matthiessen 2004; Shore 2012b: 161.)

Näitä verbaalisesta kielestä analysoitavia tekstin metafunktioita vastaavat visuaalisen suunnittelun kieliopissa Günter Kressin ja

Theo van Leeuwenin (2006) mukaan *representaatio, vuorovaikutus ja sommittelu*. Kuvala siis katsotaan olevan samat merkitysfunktiot kuin verbaalisen kielen kieliopilla. Sanan ja kuvan vuorovaikutussuhteen rinnasteisuuden ja alisteisuuden tarkastelu kuuluu erityisesti ideationaaliseen metafunktioon ja siten myös representaatioon, sillä siinä tarkastellaan multitemioottisen tekstin tuottamaa todellisuutta ja sen suhteita. Visuaalinen kielioppi (mt.) kuitenkin korostaa verbaalisen ja visuaalisen kielen erilaisuutta ja niiden erilaisia edellytyksiä luoda merkityksiä.

Sanan ja kuvan rinnasteisen ja alisteisen suhteen selvittämiseksi tarkastelen verbaalisen kielen näkökulmasta seuraavia ideationaalisen metafunktion ja representatiivisten rakenteiden kysymyksiä:

Mitkä ovat johdattavassa kohtauksessa samanaikaisesti esiintyvien johdattavan ilmauksen ja kuvatilän prosessit, mitä niissä tapahtuu, ketkä tapahtumaan osallistuvat ja missä olosuhteissa?

Miten eri merkkijärjestelmien, sanan ja kuvan, keskinäinen työnjako toteutuu?

Tarkastelen näitä kysymyksiä, verbaalisen ja visuaalisen kielen samanaikaista yhteistyötä, metodisesti verbaalisen kielen näkökulmasta siinä kuvatilassa, johon puheenvuoro on sijoitettu.

3.1 Verbaalisen kielen prosessit

Tv-uutisten johdattavan ilmauksen verbaaliset ja visuaaliset valinnat säätelevät uutistekstin sisältöä. Nämä valinnat ohjaavat, mitkä tapahtumat otetaan keskiöön ja mitkä osallistujat ja olosuhteet ovat prosesseissa mukana. Juuri näiden valintojen kautta voidaan tarkastella, mitkä verbaaliset ja visuaaliset yksityiskohtaiset valinnat ohjaavat merkityksenantoa ja rakentavat uutistekstiä.

SF-teorian mukaan verbaalisen kielen ideationaaliseen merkitysrakenteesta erotuu kolme prosessityyppiä: *materiaaliset, mentaaliset ja relationaaliset prosessit*. Materiaaliset prosessityypit kuvaavat fyysisen maailman tekemistä (*Asukkaat eivät usein tartu pulloon*). Mentaaliset prosessityypit peilaavat puolestaan symbolista tasoa ja osanottajien kokemuksia (*Pelastusalan väki on tottunut kiireeseen*). Relationaaliset prosessityypit taas kuvaavat, kuinka asiat ja tapahtumat ovat (*Asukkaat ovat epävarmoja, Nyt Suomessa pesii 4600 paria*). Prosessin ydin realisoituu tavallisesti verbinä tai verbiryhmänä. Prosesseihin kytkeytyvät osallistujat kuka (*Asukkaat*) mikä ja mitä (*pulloon*) sekä olosuhteet missä (*Suomessa*) ja milloin (*nyt*). Kuviossa 1 on esitetty pääprosessit ja niihin kytkeytyvät osallistujat esimerkkilauseiden avulla (Halliday & Matthiessen 2004: 170–178).

		TOIMIJA		ydin	KOHDE
		Asukkaat		eivät tartu	pulloon
		KOKIJA		ydin	ILMIÖ
		Pelastusalan väki		on tottunut	kiireeseen
		Luonnehtiva suhde		Identifioiva suhde	
Relationaaliset prosessit	Samuus-prosessit	KANTAJA	OMINAISUUS	IDENTIFIOITAVA	IDENTIFIOIJA
		Asiakkaat ovat	varmoja	Vauva on	perheen
		KANTAJA	OLOSUHDE	IDENTIFIOITAVA	IDENTIFIOIJA
	Olosuhde-prosessit	4600 paria pesii	Suomessa nyt	Aika monen otteissa on	sanomiselle sijaa
		KANTAJA	OLOSUHDE		
	Omistus-prosessit	Meillä on	Euroopan kokeneimmat hoitajat		

Kuvio 1. Prosessityypit ja osallistujat.

Prosessin ytimellä on pääasiallinen merkityksentuottotehtävä, koska se toteutuu verbinä tai verbiryhmänä, joka yleensä on predikaattiverbi. Prosessien ytimen ohella keskeisiä tarkasteltavia ovat lauseen muut merkityksentuottajat: Niitä ovat osallistujat, materiaalien ja mentaalisten TOIMIJA, KOKIJA, sekä mahdolliset toiset osallistujat KOHDE ja ILMIÖ. Relationaalisten prosessien – samuus-, olosuhde- ja omistusprosessit – osallistujat ovat luonnehtivassa suhteessa KANTAJA ja OMINAISUUS ja identifioivassa suhteessa IDENTIFIOIJA ja IDENTIFIOITAVA. Tätä tarkastelua kutsutaan transitiivisuusanalyysiksi. (Halliday & Matthiessen 2004: 170.)

Pelkkä lausetason analyysi ei kuitenkaan riitä kuvanoheisenkaan kielen analyysissä, ja SF-teoria onkin kehittänyt lausetason analyysin rinnalle ideationaalisen analyysin toisen osan: loogisten merkityssuhteiden kuvauksen. Tässä kuvauksessa lause liitetään toisiin lauseisiin. Analyysia varten erotetaan kolmenlaisia lauseita: *vapaita*, *sidottuja* ja *sisäänrakennettuja*. Vapaat lauseet ovat kieliopillisesti ja semant-

tisesti itsenäisiä: ne voivat esiintyä itsenäisesti kielenkäytön yksikkönä tai liittyä toiseen lauseeseen. Sidotut lauseet esiintyvät lauseyhdistelminä eivätkä pysty toimimaan itsenäisenä kielenkäytön yksikkönään. Lauseita, jotka on sidottu lauseeseen tai lauseyhdistelmään eivätkä voi esiintyä yksin, ovat esimerkiksi sivulauseet. Sisäänrakennetuilla lauseilla on omat prosessinsa ja omat osallistujansa, mutta niillä ei ole omaa interpersoonaista ja ideationaalista sisältöä, kuten ei ole suomen kielen infinitiivi- ja partisiippiirakenteilla (*päästäkseen eroon työelämän pyörityksestä*, ks. esim. 1.2).

Näitä sidottuja lauseyhdistelmiä ovat laajennus ja seuraus (Halliday & Matthiessen 2004: 367–370, ks. esim. 1.2), joista nimenomaan laajennusta esiintyy johdattavissa ilmauksissa.

3.2 Visuaalisen kielen prosessit

Sosiosemioottisen teorian mukaan multisemioottinen teksti hyödyntää verbaalisia ja visuaalisia rakenteita funktionaalisesti ja sys-

temaattisesti merkityksiä luodessaan. Nämä kaksi merkkijärjestelmää eivät kuitenkaan ole saman asian ilmenemismuutoksia. Multisemioottisten tekstien visuaaliset rakenteet ja niiden tuottama merkitys vaativat yksityiskohtaista analyysia. (Kress & van Leeuwen 2006: 78.)

Visuaalisen kieliopin *representatiiviset prosessit* jaetaan edelleen *narratiivisiin* ja *konseptuaalisiin* prosesseihin (Kress & van Leeuwen 2006: 47). Sosiaalista toimintaa ilmaisevissa narratiivisissa prosesseissa on aina eri osapuolia yhdistävä *vektori*, esim. toimijasta lähtevä ojennettu käsi tai kuvan osallistujasta lähtevä katseen suunta, toisin kuin sosiaalisia konstruktioita ilmaisevissa konseptuaalisissa prosesseissa, jotka representoivat osanottajien pysyvien ominaisuuksien eri muotoja (mts. 59; ks. myös Heikkilä 2006: 26; Björkvall 2009: 71).

Liikkuvassa kuvassa (Kress & van Leeuwen 2006: 258–259) vektori voi representoitua

yhdessä otoksessa näyttämällä sekä tekijää että kohdetta tai kahdessa peräkkäisessä otoksessa, joista ensimmäisessä näytetään tekijää ja toisessa kohdetta tai päinvastoin. Liikkuva kuva voi siis näyttää toistensa kanssa vuorovaikutuksessa olevat osallistujat yhdessä yksikössä tai kahdessa otoksessa, tai se voi radikaalisti erottaa tekijän toiminnan kohteesta. Liikkuvassa kuvassa toisin kuin pysäytetyssä kuvassa voivat realisoitua tapahtumat, joilla ei ole tekijää eikä kohdetta (vrt. Heikkilä 2006: 26).

Kuviossa 2 esitetään kuva-analyysin representatiivisten prosessien narratiiviset prosessit (Kress & van Leeuwen 2006: 59). Ne jaetaan edelleen mm. *toimintaprosesseiksi* ja *reaktioprosesseiksi*³. Narratiiviset prosessit representoivat visuaalisin keinoin osallistujien sosiaalisia suhteita tiettyinä hetkenä.

³ Representatiivisiin prosesseihin (Kress & van Leeuwen 2006: 68–72) kuuluvat vielä mentaaliset ja puheprosessit sekä konversioprosessit ja geometriset prosessit, joita ei tarkastelemisani kohtauksissa esiinny.

Prosessityyppi	Osallistuja		
Toimintaprosessit	TOIMIJA	KOHDE	transaktionaalinen
	TOIMIJA	–	ei-transaktionaalinen
Reaktioprosessit	REAGOIJA	ILMIÖ	transaktionaalinen
	REAGOIJA	–	ei-transaktionaalinen

Kuvio 2. Narratiiviset prosessit.

Kuvien ja diagrammien toimintaprosesseissa (Kress & van Leeuwen 2006: 59–66) on aina yksi OSALLISTUJA, tavallisimmin TOIMIJA. Toiminnalla ei tällöin ole kohdetta, ja prosessi on *ei-transaktionaalinen*. Jos prosessissa on kaksi OSALLISTUJAA, toiminnalla on KOHDE. Toiminta on silloin *transaktionaalinen*. Jos prosessit ovat kaksisuuntaisia, kuten jotkin transaktionaaliset rakenteet voivat olla,

kumpikin OSALLISTUJA on välillä KOHDE, välillä TOIMIJA. Tällaisia OSALLISTUJIA voi pitää vuorovaikuttajina. Transaktionaalinen ja ei-transaktionaalinen jako vastaa verbaalisen kielen jakoa transitiiviseen ja intransitiiviseen.

Reaktioprosessissa (Kress & van Leeuwen 2006: 67–68) osallistujia nimitetään REAGOIJKSI ja ILMIOIKSI. Katsova REAGOIJA

on ihminen tai ihmisen kaltainen eläin. ILMIÖ voi olla joko toinen osallistuja tai visuaalinen esitys, johon REAGOIJA katsoo. Liikkuvassa kuvassa (mts. 261) voidaan narratiivisten prosessien TEKIJÄN ja KOHTEEN tavoin myös reaktioprosessissa näyttää REAGOIJAT ja ILMIÖT yhdessä ja samassa tai kahdessa peräkkäisessä subsekventiaalisessa otoksessa. Reaktiot ovat, kuten toimintaprosesseissa, transaktionaalisia tai ei-transaktionaalisia. Ei-transaktionaalisisa prosesseissa ILMIÖTÄ ei ole, eli joku katsoo jotakin, mikä on kuvan ulkopuolella. Tällainen tilanne esiintyy useimmissa televisiouutisten haastattelukohtauksissa, kun haastateltava katsoo kuvan ulkopuolella olevaa TOIMITTAJAA ja puhuu hänelle (mts. 264).

Toisin kuin narratiiviset prosessit, konseptuaaliset prosessit eivät ilmaise toimintaa vaan sosiaalisen konstruktion rakenteita (Kress & van Leeuwen 2006: 79–87). Ne konstruovat kohteen pysyvää tai ajatonta ominaisuutta. Konseptuaaliset prosessityypit jaetaan *analyyttisiin, luokitteleviin ja symbolisiin*. Koska olen tarkastellut johdattavaa ilmausta siinä kuvatilassa, johon tämä puheenvuoro on sijoitettu, tämän artikkelin esimerkkien kuvatilassa esiintyy ainoastaan analyyttistä prosessia. Luokittelevasta prosessista käyvät esimerkiksi tämän artikkelin visuaaliset esitykset ideationaalisista, representatiivisista prosesseista (kuviot 1 ja 2).

Konseptuaalisten prosessien analyttisissä prosessityypeissä joukon jäsenet asetetaan kuvassa toistensa yhteyteen osa-kokonaisuussuhteen perusteella. Joukon jäseniä on kahta lajia: KANTAJA (kokonaisuus) ja rajaamaton määrä possessiivisia ATTRIBUUTTEJA (osia) (Kress & van Leeuwen 2006: 87–93). Tällainen rakenne esiintyy esimerkiksi televisiouutisissa usein käytetyissä kartoissa, joihin on merkitty uutisen aiheen kannalta tarpeelliset aluerajat tai kaupungit (ks. esimerkki 1.1). Näissä Suomen kartta on KANTAJA, ja esimer-

kiksi karttaan merkityt aluerajat ja kaupungit ovat POSSESSIIVISIA ATTRIBUUTTEJA.

Samoin kuin kielen analyysissa, visuaalisessa prosessianalyysissa erotetaan olosuhteet. Olosuhteet ovat osallistujia, jotka voidaan jättää pois ilman, että sillä olisi vaikutusta narratiivisen mallin todentamaan perusesitykseen. Analyysissäni keskeinen kuvatilän olosuhde on lokatiivinen, sillä se esiintyy usein vain kuvassa, kun kielen tehtäväksi jää ilmoittaa ajallinen olosuhde. Lokatiiviset olosuhteet⁴ (Kress & van Leeuwen 2006: 72) suhteuttavat muut osallistujat taustaan, jolloin etualan ja taustan välille on luotava kontrasti. Tausta voi olla esimerkiksi epäselvä tai häivytetty tai se voi olla myös tummempi tai vaaleampi kuin etuala.

3.3 Ideationaaliset ja representatiiviset prosessit

Kuten edellä todettiin, ideationaalinen meta-funktio rakentaa tekstin merkityksiä verbaalisiin prosesseihin ja representatiiviset rakenteet visuaalisiin prosesseihin, jotka siis on jaettu prosessityyppeihin. Tällä tavoin merkitykset saavat sanallisen ja kuvallisen ilmauksensa myös tarkastelemieni uutistekstien kohtauksissa.

Prosessityypit (taulukko 1) (Halliday 2004: 170–178; Karlsson 2011: 24; Shore 2012b: 164) ilmaisevat tekemistä, tapahtumista, ajattelemista, käyttäytymistä, sanomista tai olemista. Ne ovat osin merkityksiä, osin sanastollis-kieliopillisia funktioita. Prosesseissa on siis sekä semanttinen että sanastollis-kieliopillinen taso, ja raja näiden tasojen välillä on häilyvä. Prosessien merkitykset ja niitten kategoria käyvät ilmi tekstistä ja lauseyhtey-

⁴ Muita olosuhteita ovat välineelliset ja täydentävät. VÄLINEELLISESSÄ OLOSUHTEESSA välineen ja käyttäjän välillä ei ole selkeää vektoria, vaikka välineet itsessään voivat olla toimintaprosessia toteuttavia vektoreita. TÄYDENTÄVÄSTÄ OLOSUHTEESTA on kyse, kun kuvassa on kaksi erillistä osallistujaa, joita vektori ei yhdistä. (Kress & van Leeuwen 2006: 72.)

destä. Prosessityyppianalyysi ei olekaan vain verbien ja verbien merkitysten analyysia, vaikka prosessit usein realisoituvat verbeinä tai verbiryhmänä.

Jotkin prosessityypit esiintyvät eri teksteissä ja tekstien eri toteutusvaiheissa tavallisemmin kuin toiset (Ventola 2006: 103). Holmbergin ja Karlssonin mukaan (2006: 79) myös eri tekstityypeissä jokin prosessi on tavallisempi kuin toinen. Aineistoni johdattavissa ilmauksissa taajin prosessityyppi on materiaallinen (40 %), mentaalinen on toiseksi taajin (36 %) ja noin neljännes edustaa relatiivista eli suhdeprosessia. Sen sijaan verbaalista pro-

sessityyppiä esiintyy aineistoni johdattavissa ilmauksissa vain kerran.⁵ Johdattavan ilmauksen prosessityypit esitetään⁶ pääryhmittäin taulukossa 1. Prosentit on laskettu johdattavien ilmauksien verbeinä tai verbiryhminä toteutuvista prosessityypeistä. Esiintymät-sarakkeessa on johdattavien ilmausten taajimmin käytetyt prosessityyppien esiintymät.

⁵ Holmberg ja Karlsson (2006: 78) lukevat verbaalisen yhdeksi pääprosessityypiksi.

⁶ Prosessityyppien prosentuaalinen esiintyvyys on laskettu mekaanisesti johdattavista ilmauksista suhteessa koko artikkeliaineiston prosessityyppiin.

Taulukko 1. Johdattavien ilmausten prosessityypit.

Prosessiluokka	Prosentti	Esiintymät
Materiaallinen	40 %	<i>tehdä, saada 5 %; kasvaa, ottaa 3,5 %</i>
Mentaalinen	36 %	<i>haluta 5 %; toivoa 4 %, hämmästellä, tietää, kysellä, kertoa 2,5 %</i>
Relationaalinen	24 %	<i>olla 7,4 %, pysyä, jäädä 3 %</i>

Prosessit ovat siis keskeisessä asemassa, kun arvioidaan, miten teksti konstruoi maailmaa; niiden valinnassa kuvastuu myös tekstin näkökulma ja perspektiivi (Karlsson 2011: 26). Seuraavaksi siirryn transitiivisuusanalyysiin, jonka kohteena ovat uutistekstien johdattelevien kohtausten johdattavat ilmaukset ja niihin liittyvä kuva. Tarkastelen ideationaalisen metafunktion ja representatiivisten rakenteiden prosesseja sekä niiden suhteita toisiinsa ja tekstin merkitykseen.

4 VERBAALISEN JA VISUAALISEN KIELEN VUOROVAIKUTUS

Sana ja kuva toimivat multisemioottisessa tekstissä samanaikaisesti, ja ne asettuvat toisiinsa nähden joko rinnasteiseen tai alisteiseen suhteeseen. Kun sanan ja kuvan suhde on

rinnasteinen eli parataktinen sekä verbaalinen että visuaalinen osallistuvat tekstin merkityksen syntyyn lähes samanarvoisesti. Alisteinen eli hypotaktinen sanan ja kuvan suhde on silloin, kun verbaalinen kieli hallitsee tekstin merkityksenantoa ja kuva kulkee selostuksen rinnalla multimediaalisesti. Kuvan tuottama merkitys on tällöin selvästi alisteinen sanalle. Aineistoni nojalla sanan ja kuvan parataktista ja hypotaktista suhdetta voidaan havainnollistaa taulukossa 2 esitetyllä tavalla.

Taulukko 2. Verbaalisen ja visuaalisen rinnasteinen ja alisteinen suhde.

	Rinnasteinen suhde	Alisteinen suhde
Verbaalinen kieli	Rinnasteinen	Hallitseva
Visuaalinen kieli	Rinnasteinen	Alisteinen

Kuten taulukon 2 pohjalta voidaan tulkitä, multisemioottisissa teksteissä verbaalinen kieli yleensä hallitsee visuaaliseen kieleen nähden, koska verbaalinen on vähintäänkin rinnasteisessa suhteessa visuaaliseen. Tulkinta pätee television uutisteksteihin, semminkin kun uutisohjelmissa puhuttu kieli kuvatilan ohessa on lähes tauotonta. Näin ei ole aiemmin tutkimissani dokumenttiohjelmissa, joissa kuvatilan oheinen selostussuomenno saattaa kestää yhteensä vain 14 min. 15 sek. yhdestä 30-minuuttisesta ohjelmasta (Immonen 2008: 12). Dokumenttiohjelmissa kuva saattaa hallita merkityksenantoa ja saada kohtauksissa jopa teeman aseman.

4.1 Sanan ja kuvan rinnastussuhde: sana ja kuva osallistuvat samanarvoisesti merkityksenantoon

Palatkaamme alussa annetuista esimerkeistä ensimmäiseen. Ideationaalinen ja representatiivinen analyysi osoittaa, miten verbaalisen ja visuaalisen kielen elementit osallistuvat multisemioottisen tekstin merkityksenantoon ja mikä on sanan ja kuvan keskinäinen rinnasteisuus- ja alisteisuussuhde. Merimetsosta kertovassa uutisessa sanan ja kuvan suhde on rinnasteinen sekä johdattavan ilmauksen sisältävässä että sitä edeltävässä kohtauksessa⁷.

Esimerkki 1.1

Kuvatila	Selostus
Ruudussa näkyvä kuva aaltoilevasta merestä ja karikoiden päällä istuvista merilinnuista on kuvattu ilmeisesti liikkuvasta veneestä, sillä taustalla kuuluu moottorin ääni. Lopuksi kuvassa näkyy Suomen kartta Kemistä Kotkaan ja kartassa on nimettyä Vaasa, Pori, Helsinki ja Kotka. Kartan vasemmalla puolella on teksti ”Suurimmat merimetsoesiintymät” ja Suomenlahdelle piirretty vedessä uivia lintuja. Kartta säilyy kuvatilassa vielä haastattelun alkaessa, kunnes kuvatilaan ilmestyy asiantuntijahaastateltava.	11 Merimetso tuli Suomeen vuonna yhdeksänkymmentäkuusi ja levisi nopeasti 12 pitkin rannikkoa (.).hhh nyt Suomessa pesii neljätuhattakuusisataa paria 13 (.). kahdessakymmenessäkuudessa (.). yhdyskunnassa
Prosessi: analyttinen prosessi Kantaja: Suomen kartta, inklusiivinen, ja kaupunkien nimet possessiivisia attribuutteja	Olosuhdeprosessi: pesii Olosuhde: nyt Suomessa – 26 yhdyskunnassa Toimija: 4 600 paria

⁷ Luvun 4 esimerkeissä on oikealla toimittajan reportaasiosuudesta kohtauksen se osuus, johon kursivoitu johdattava ilmaus sisältyy. Selostusotteen alla on SF-kieliopin mukainen johdattavan ilmauksen analyysi. Vasemmalla on kuvaus johdattavan kohtauksen kuvatilan esittämästä kuvasta ja sen alla visuaalisen suunnittelun mukainen kuva-analyysi.

Esimerkin 1.1 selostuksessa johdattavan ilmauksen prosessina on relationaalinen olosuhdeprosessi pesii, TOIMIJANA 4 600 *paria*, olosuhteina lokatiiviset *Suomessa* ja 26 *yhdyskunnassa* sekä ajallinen *nyt*. Ajan olosuhteella *nyt* on keskeinen tehtävä: se palauttaa johdattavan ilmauksen jakson alun imperfektissä esitetyn kertomuksen puhehetkeen ja kuvan preesen-siin (ISK 2004: 1458; Heikkilä 2006: 144). Alun prosesseina ovat materiaaliset *tuli* ja *levisi* ja TOIMIJANA on *merimetso*. Näinkin lyhyessä jaksossa on siis kaksi ajallista kerrostumaa.

Kuvatilassa on verbaalisen kielen prosessille rinnasteinen konseptuaalisiin prosesseihin kuuluva analyttinen, inklusiivinen prosessi. Kuvatilan prosessissa KANTAJANA on Suomen kartta, jonka POSSESSIIVISINA ATTRIBUUTTEINA ovat nimetyt kaupungit. *Inklusiivinen* (Kress & van Leeuwen 2006: 95–96) kuvatilan analyysissä tarkoittaa, ettei kartta näytä kaikkea, mitä siinä voisi olla, vaan karttaan on fokusoitu Suomen rannikko ja merimetsojen pesinnän kannalta relevantimmat paikkakunnat.

Kuvatilan visuaaliset ja verbaaliset elementit ja selostuksen verbaalinen kieli tuottavat tekstiin yhtä paljon merkitysisältöä: sana ja kuva ovat rinnasteisia. Kuvan analyttinen prosessi lisää tekstin yksityiskohtaisuutta ja havainnollistaa olosuhdetta, kun sen rinnalla on selostuksessa relatiivinen olosuhdeprosessi.

Kuvatilan KANTAJA (Suomen kartta) vastaa selostuksen lokatiivista olosuhdetta (*Suomessa*) ja POSSESSIIVISET ATTRIBUUTIT (nimetyt kaupungit) antavat kiintopisteen selostuksen toiselle lokatiiviselle olosuhteelle (26 yhdyskuntaa). Johdattavan ilmauksen prosessin TOIMIJAA (4 600 *paria*) edustavat kuvatilaa piirretyt uivat merimetsot, jotka on lisätty ikään kuin olosuhdetta täydentämään.

Edellä mainitut rannikkokaupungit havainnollistavat johdattavaan ilmaukseen kiinteästi liittyvää edeltävää kohtausta, jossa lokatiivisina olosuhteina on *pitkin rannikkoa*

ja *Suomeen* sekä ajallisina olosuhteina vuosiluku ja adverbi *nopeasti*. Kuvatilassa onkin tässä kohtauksessa ilmeisesti veneestä kuvattu liikkuva kuva, jossa meren aallokko käy ja merimetsot liitelevät ympäriinsä rannan tuntumassa. Prosessi on kielen materiaalista vastaava narratiivinen aktioprosessi ja KANTAJANA selostuksen TOIMIJANA. Olosuhteena on konkreettisesti kuvattua Suomen rannikkomaisemaa. Verbaalisen kielen ja visuaalisten elementtien suhde tekstin tässäkin kohtauksessa on rinnasteinen.

Multisemioottinen teksti pystyy nopeasti vaihtamaan sekä kuvatilaa että selostuksen kerrontaa (Kress & van Leeuwen 2006: 261). Esimerkin 1.1 johdattavan ilmauksen jaksoon liittyvä kohtausta on kiintoisa tekstin multimediaalisuuden vuoksi, sillä audiovisuaalinen väline mahdollistaa nopeatkin muutokset kuvatilassa. Merimetsoyhdyskuntien ja -parien lukumäärä ja ajanmäärät mainitaan selostuksessa ja paikkakunnat olosuhteen yksityiskohtien täydennyksenä kuvatilassa. Verbaalinen ja visuaalinen luovat merkitystä sisällön eri puolista. Näin lomittuessaan ne sulavat yhteen retoriseksi kokonaisuudeksi.

Selostuksessa annetaan leviämisen nopeutta osoittavia ajanmääreitä ja tarkka tieto suurehkosta pesimäyhdyskuntien määrästä: tosiasiat kertovat merimetson levinneisyyden ongelmallisuudesta. Ongelmaa ei kuitenkaan näydetä kuvatilassa tärveltyneistä puista huolimatta pahana, sillä jaksossa on liikkuvan kuvan ja pysäytetyn kuvan aikana kartta, johon merimetsot on piirretty muistutukseksi siitä, että laji on Suomen lintujen joukossa tulokas.

Seuraava esimerkki 1.2 on syntyvyydestä kertovasta uutisesta. Kohtauksen johdattava ilmaus on monikerroksinen. Siinä on hallitsevana prosessina mentaalinen, kommunikatiivinen *tunnustaa*, jonka ILMIONÄ on referatiivirakenne (*tehneensä kolmannen lapsen*), jota täydentää vielä finaalirakenteinen laajennus (*päästäkseen eroon työelämän pyöryksestä*).

Esimerkki 1.2

Kuvatila	Selostus
Haastateltava istuu keinutuolissa vauva sylissään sairaalahuoneessa, välillä lähikuvaa vauvan kasvoista, joita kohden äidin kasvat ovat suunnatut.	20 muutaman tunnin ikäisen vauvan äiti tunnustaa tehneensä kolmannen lapsen 21 .hhh päästäkseen välillä eroon työelämän pyöryksistä TV1 20.30, 13.12.2005
Prosessi: narratiivinen toimintaprosessi, transaktionaalinen Toimija: äiti Kohde: vauva Olosuhde: sairaalahuone	Kommunikatiivinen prosessi: tunnustaa Aistija: muutaman tunnin ikäisen vauvan äiti Ilmiö: tehneensä kolmannen lapsen Spesifioiva laajennus: päästäkseen eroon työelämän pyöryksestä

Kuva 3. Äiti ja vauva sairaalassa.

Johdattavassa ilmauksessa on mentaalisen prosessiin kuuluva kommunikatiivinen prosessi *tunnustaa*. Prosessin osallistujia ovat AISTIJA (*muutaman tunnin ikäisen vauvan äiti*) ja toinen osallistuja on ILMIO (*tehneensä kolmannen lapsen*). ILMIO on referatiivirakenteinen, prosessina on materiaallinen (*tehneensä*) ja prosessin TOIMIJANA on omistusliite *-nsä* ja *kohteena* LAPSEN. Samanaikaisessa kuvatilassa on narratiivinen toimintaprosessi, jonka vektorina on katseen suunta ja jonka TOIMIJANA on sama kuin verbaalisen kielen AISTIJA. Kuvatilan toimintaprosessia vastaa referatiivirakenteen materiaallinen prosessi, joka on nyt verbaalisessa kielessä menneessä ajassa, jo päättyneessä tekemisessä. Sen sijaan kuvatilassa näytetään hoitoprosessia ja preensisiin eli hallitsevan prosessin (*tunnustaa*) ja siten

puhehetken aikaiseen toimintaan. Referatiivirakenteen TOIMIJJA ja KOHDE vastaavat kuvatilassa esiintyviä ja puhehetkeen ajoittuvia TOIMIJAA (*äiti*) ja KOHDETTA (*vauva*). (ISK 2004: 1458; Heikkilä 2006: 144.)

Referatiivirakenteista (*tehneensä kolmannen lapsen*) ILMIÖTÄ selitetään laajennuksella: finaaliirakenteinen *laajennus* (*päästäkseen eroon työelämän pyöryksestä*) on sisäänrakennettu, se on siis vailla itsenäistä merkitystä. Sen tehtävänä on kertoa syy, miksi kolmas lapsi on tehty. Laajennus siis rakentaa edelleen referatiivirakenteen merkitystä (Halliday & Matthiessen 2004: 367–370; Ks. alalukua 3.1)

Kompleksinen johdattava ilmaus on rinnasteinen kuvatilalla tapahtumien kanssa. Kuva täsmentää multisemioottisen tekstin merkityksen nyt preesenstilaa, kuka on selostuksen kertoma TOIMIJJA, *äiti*, mitä hän tekee, missä hän on. Verbaalisen kielen keinoin voidaan kertoa, mitä on tapahtunut ja miksi. Visuaalisen kielen keinoin voidaan näyttää, mitä tehdään.

Kuvatila näyttää olosuhteen: selostuksen toimija istuu sairaalavaatteissa prosessin KOHDE, vauva, sylissään osastolla. Nämä *kohdeet* paljastavat olosuhteen sairaalaksi. Koska

kuvatilan kohteet, äiti ja vauva, voivat hyvin, heitä on helppo näyttää sairaalaloissakin.

Multisemioottisen tekstin ja kontekstin suhde on tässä dialoginen. Johdettava ilmaus huokuu ympäröivän yhteiskunnan asenteita. Verbin *tunnustaa* valinta viestii asenteesta, joka pitää synnyttäviä naisia työtä pakenevina. Kuvatilassa on kuvattuna sairaalan sisätilat

ja sairaalan asuun sonnustautuneet äiti ja vauva. Sen sijaan vanhusten alkoholin käytöstä kertovassa uutisessa, seuraavassa esimerkissä 1.3, ei kuvata sairaaloita eikä hoitolaitoksia, vaan siistiä vanhusten asukaskotia. Johdettava ilmaus on peräisin vanhusten alkoholin käyttöä koskevasta uutisesta.

Esimerkki 1.3

Kuvatila	Selostus
Kuvassa näytetään iltapäivän kahvihetkeä vanhustentalossa. Vanhukset istuvat pyöreän pöydän ympärillä, jonka päällä on kukkia ja leivonnaisia. Henkilökunnan asuun sonnustautunut nainen kaataa vanhuksille kannusta juotavaa. Reportterin nimi ja raportin tekopaikka, Tampere, näkyvät hetken aikaa ruudun alalaidassa. Taustalla kuuluu vaimea puheensorina ja kahvikuppien kilinää.	4 Tamperelaisessa vanhusten palvelutalossa nautitaan iltapäivällä kahvia (.) 5 ilman konjakkia (.) Viola-kodissa viinaan suhtaudutaan sallivasti mutta (.) 6 <i>asukkaat eivät usein tartu pulloon</i> TV1 20.30, 13.9.2005
Prosessi: toimintaprosessi, transaktionaalinen Tekijä: Tamperelaisen palvelutalon asukkaat Olosuhde: tamperelaisen palvelutalon olohuone	Informoiva laajennus: mutta asukkaat eivät usein tartu pulloon Prosessi: eivät usein tartu Tekijä: asukkaat Kohde: pulloon Olosuhde: Viola-kodissa Prosessi: suhtaudutaan sallivasti Ilmiö: viinaan Olosuhde tamperelaisessa vanhusten palvelutalossa / iltapäivällä Prosessi: nautitaan Ilmiö: kahvia ilman konjakkia

Esimerkin 1.3 johdettava ilmaus on laajennus, jonka tehtävänä on informoida kohtauksen kuvatilassa esiintyvien vanhusten toimia. Ilmauksessa on kielto- tai kieltävä materiaali-prosessi *eivät usein tartu*. Tämä laajennus on jaksossa, jossa hallitsevina prosesseina ovat materiaalisesta kattokategoriaan kuuluvat behavioristiset prosessit *nauttia* ja *suhtautua*.

Prosessien kategorisointi pääprosesseihin (Karlsson 2011: 24; Shore 2012b: 11) ei ole aivan mutkatonta. Tässä esimerkissä prosessi *nautitaan* on mahdollista luokitella selkeästi vain materiaaliseksi prosessiksi. Materiaaliseksi prosessi painottuu, jos korostetaan kahvin juontia. Tätä puoltaisi yhtäältä verbaalisen kielen lähikonteksti *ilman konjakkia*. Lähi-

kontekstia on myös prosessi *suhtaudutaan*, joka kieliopillisesti samanmuotoisena passiivina tukee verbin *nauttia* tulkintaa semanttisesti abstraktiksi nautinnolliseksi tapahtumaksi. Passiivimuotoisten prosessien ilmipanematto-*mat* AISTIJAT näkyvät kuvatilassa.

Kuten Shore (1992: 43–44; 2012a: 10–11) on todennut, kieliopin ja semantiikan suhde on kiinteä, sillä merkitys määräytyy meta-funktioista, jotka samalla määräävät kieliopin rakenteen. Sama pätee sanan ja kuvan suhteen selvittelyssä: kuvatila mahdollistaa, muttei määrää, prosessin tulkintaa. Esimerkin kuvatilan narratiivinen toimintaprosessi korostaa nauttimisen konkretiaa, ja näin verbaalisen kielen prosessin voi tulkita abstraktimpaa mentaalista suhdetta ilmoittavaksi. Selostuksen prosessien tulkintaa ohjaa myös varsinaisen johdattavan ilmauksen materiaallinen prosessi, jonka ilmiasu *asukkaat eivät usein tartu pulloon* on esimerkki merkityksen ja leksikkokieliopin suhteen mutkikkuudesta. Verbaalinen kieli on usein metaforista sekä leksikaalisesti että kieliopillisesti.

Systeemis-funktionaalisisessa kieliopissa käytetään termiä *kieliopillinen metafora* (Halliday & Matthiessen 2004: 340–346; Hiidenmaa 2000: 57; Shore 2012a: 142). Sen mukaan kieliopillisilla kategorioilla on omat kirjaimelliset merkityksensä, joita kuitenkin käytännössä muunnellaan. Esimerkiksi johdattavan ilmauksen (2.3) kielteinen materiaallinen prosessi *eivät usein tartu* on ns. epäsuora puheakti: asian olisi voinut ilmaista *asukkaat eivät juo paljon alkoholia*. Metaforinen ilmaus (Shore 2012a: 142) mahdollistaa kompleksisen merkityksen. Tämä kompleksisuus vielä korostuu, kun johdattava ilmaus liitetään adversatiivisella *mutta*-konjunktiolla muuhun selostukseen, johon nähden se on informaatiota lisäävä laajennus.

Esimerkin 1.3 materiaallisen prosessin tekijänä ovat *asukkaat* ja kohteena *pulloon*. Asukkaat yksilöidään kumminkin tarkasti jakson

kuvauksessa, kun mentaalisten prosessien *nautitaan* ja *suhtaudutaan* olosuhteina ovat *tamperealainen vanhusten palvelutalo* ja *Viola-kodissa*. Näin paikkaa ilmaiseva erisnimi henkilöi kuvatilassa näkyvät asukkaat. Kuvatilan prosessi on transaktionaalinen, narratiivinen toimintaprosessi. Esimerkissä sanan ja kuvan suhdetta voi pitää rinnasteisena. Verbaalinen kieli selostaa, mitä kuvassa tapahtuu (vrt. esim. 1. 3), ja erisnimi antaa kuvatilassa esiintyville pöydän ympärille istuville nimen.

Kuva 4. Vanhukset asukaskodissa.

Johdattavan ilmauksen viimeinen väite, uutisen pääpuheenaie, on alkoholin ongelmakäyttäjät, jotka siis tarttuvat usein pulloon. Kuvatilassa näytetään kuitenkin kulttuurissa hyväksytyllä tavalla käyttäytyviä vanhuksia, ei ongelmakäyttäjää. Ongelmakäyttäjät esiintyvät vain uutistoimittajan ja haastateltavien puheenvuoroissa.

Johdattavaa ilmausta edeltävässä kohtauksessa prosessit *nautitaan* ja *suhtaudutaan* kuvaavat suomalaista asennetta alkoholiin: alkoholin käytöstä saa nauttia ja siihen saa suhtautua myönteisesti, mutta se tulee hallita. Näin uutinen multisemioottisena tekstinä kommunikoi diskurssiyhteisön kanssa ja on sen kanssa dialogissa.

Tarkastellut esimerkit osoittavat, että johdattavan ilmauksen näkökulmasta katsoen rinnasteisen suhteen sana ja kuva integroituvat kiinteästi merkityksenannossa. Molem-

missä merkitysjärjestelmissä, verbaalisessa ja visuaalisessa, ilmaistaan KANTAJA, TEKIJÄ ja TOIMIJA sekä KOHDE ja ILMIÖ yksilöllisesti niin, että henkilöt on mahdollista tunnistaa. Sanan ja kuvan prosessit vastaavat toisiaan: kun kielessä ilmaistaan materiaallinen prosessi, sitä vastaa kuvassa narratiivinen prosessi; kun kielessä on relatiivinen prosessi, on kuvassa luokitteleva prosessi. Rinnasteisessa suhteessa olosuhteet ilmaistaan tasavertaisesti. Olosuhteet ilmoitetaan kielessä ajanmäärinä tai ylipäättänsä lukuina, kun taas paikat osoitetaan kuvissa. Paikat fokusoidaan melko tarkasti eikä niiden kuvausta enää kielellisesti toisteta, vaikka joskus tekstin kielestä käy ilmi paikkojen erisnimi.

Sanan ja kuvan rinnasteisessa suhteessa kieli ei selitä mitä kuvassa on, vaan pikemminkin kuva puhuu puolestaan. Visuaalinen kieli selittää, millaisia ovat kielen merimetsöjen aiheuttamat tuhot, kuka on muutaman tun-

nin ikäisen vauvan äiti ja missä hän on, kuva näyttää pulloon tarttumattomat vanhukset.

4.2 Sanan ja kuvan alistussuhde: sana johtaa kuvan ohella merkityksenantoa

Kuten artikkelin alussa selvitettiin, toinen mahdollisuus sanan ja kuvan yhteistyössä on alisteinen suhde, jossa kuva on kielelle alisteinen. Artikkelin johdantoluvun esimerkissä 2 uutistoimittajan puhe toimi merkityksenannon määrävänä tekijänä ja kuva sille alisteisena. Alistaisuus sanan ja kuvan suhteessa tarkoittaa tässä artikkelissa verbaalisen kielen hallitsevaa asemaa tekstin merkityksenannossa.

Tarkastellaan lähemmin johdantoluvun esimerkkiä 2, jossa selostus puhuu Pelastuslaitoksen väen tympääntyisyydestä ja kuvatilassa näytetään vilkkaasti liikennöityä tietä.

Esimerkki 2.1

Kuvatila	Selostus
Kamera kuvaa läpi (ilmeisesti kolaripaikalle ajavan) auton ikkunan. Ajetaan vilkkaalla autotiellä. Pelastusautojen pillien äänet kuuluvat voimakkaana taustalla. Väliillä näytetään auton ajajaa, mutta sitten taas siirrytään kuvaamaan auton etuikkunasta avautuvaa näkyä.	15 ° Kello viisitoista kolmekymmentäkahdeksan (.) .hhh hälytys kolaripaikalle (.) .hhh 16 <i>vaikka pelastusalan väki on tottunut kiireeseen hallinnollinen tempoilu tympäisee°</i> TV1 20.30, 29.9.2005
Prosessi: reaktioprosessi Tekijä: pelastusalan väkeä Olosuhde: paikallinen, auto ajaa kolaripaikalle.	Olosuhde: Kello 15.38 Tekijä: hälytys Olosuhde: kolaripaikalle ... Lisäävä alisteinen tarkennus: vaikka pelastusalan väki on tottunut kiireeseen Prosessi: on tottunut Aistija: pelastusalan väki Ilmiö: kiireeseen ... Prosessi: tympäisee Ilmiö: hallinnollinen tempoilu

Esimerkin 2.1 johdattavan ilmauksen *tympäisee* on mentaalinen prosessityyppi, ILMIONÄ on substantiivilauseke *hallinnollinen tempoilu*. Esimerkin alisteisessa tarkentavassa laajennuksessa on mentaalinen prosessi *on tottunut*. Sen AISTIJANA on substantiivilauseke *pelastusalan väki*, joka on samalla johdattavan ilmauksen *tympäisee* implisiittinen aistija. Tämä asetelma ja AISTIJAA/ILMIÖTÄ predikoiva kollektiivisubstantiivi *väki* edustaa joukkoa, josta haastateltava tulee, siis kiireeseen tottunutta ja hallinnolliseen tempoiluun tympääntyntä väkeä. Ison suomen kieliopin (ISK 2004: 467) mukaan tunnetta kuvaava tunnekausatiivi *tympäistä* esiintyy omanlaisessaan lausetyypissä, tunnekausatiivilauseessa ja sen ensisijainen täydennys on ihmistarkoitteinen objekti *Minua tympäisee*. Mentaaliset prosessityypit *tottua* ja *tympäistä* ilmaisevat tässä kontekstissa pelastusalan väen tunteja, jotka implikoidaan kielteisiksi.

Kuvatilassa taas on narratiivinen reaktio-prosessi, jossa näytetään vilkkaasti liikennöityä moottoritietä kuvattuna liikkuvan henkilöauton tuulilasin läpi. Kuvan tapahtumat ovat ylimalkaisia, joskin ne liittyvät samanaiheisina johdattavaan ilmaukseen ja sitä edeltävään selostukseen. Tässä edeltävässä kohtauksessa LOKATIIVINEN OLOSUHDE on ilmaistu vain kuvatilassa. Selostuksessa ei

mainita edes kolaripaikan nimeä, sillä uutistekstin fokus on palomiesten työoloissa, ei kolarissa. Selostuksessa ilmoitetaan ajallinen olosuhde: *Kello 15.38*. Näin kielen ja kuvan olosuhteet on ilmaistu molemmille tavoille luontevimmin. Jaksoon tulee kiireen tuntu kuvan esittämästä liikenteestä ja kielellä ilmaistusta minuutintarkasta kellonajasta.

Sanan ja kuvan suhde on alisteinen: sisällön alan yhtymäkohdista huolimatta verbaalinen kieli on tässä yhteydessä visuaalista kieltä hallitsevampi merkityksentuottaja. Kuvatilan ylimalkainen liikenteen kuvaus ja siihen sijoitettu johdattavan ilmauksen puhe tympääntyneestä Pelastuslaitoksen väestä tuottavat merkitystä samanaikaisesti ja integroidusti, mutta eivät liity saumattomasti yhteen. Johdattava ilmaus tulkitsee pelastusalan väen tunteja, kuvatila näyttää alan päivittäisiä rutineja. Uutisteksti heijastelee yhteiskunnassamme tunnistettavaa hermostuneisuutta hallinnon sanelemia muutoksia kohtaan: työ tehdään taiten, mutta rutinoidusti ja innostumatta.

Seuraavan esimerkin 2.2 kohta alkuaan heti uutistoimittajan lukeman uutisjohdannon jälkeen. Toimittaja esittää ensin vastaanottajalle tarkoitettua retorisen kysymyksen pankkien palvelumaksuista ja kertoo pankkien perusteluista. Varsinainen johdattava ilmaus tulkitsee haastateltavien mielipiteitä asiasta.⁸

Esimerkki 2.2

Kuvatila	Selostus
Ihmisiä kävelee kadulla Sampo-pankin edustalla. Kuva siirtyy sisätiloihin ja näyttää käden, joka ottaa vuoronumeroa pankkisalin koneesta.	5 mistä maksamme kun maksamme oman tilin ja pankkikortin käytöstä? 6 pankkien mukaan tekniikka ja palvelu vaativat euronsa? <i>asiakkaat eivät ole</i> 7 <i>asiasta varmoja</i> . TV1 klo 20.30, 15.11.2005
Prosessi: toimintaprosessi Toimija: käsi Kohde: reagoija Olosuhde: sisältä pankkisalista	Prosessi: eivät ole, luonnehtiva samuusprosessi Kantaja: asiakkaat Ominaisuus: asiasta varmoja

⁸ Johdattava ilmaus on osa kohtausta, jossa kaksi haastateltavaa tulee uutisen osallistujiksi pankin asiakaspalvelun aulassa.

Johdattavan ilmauksen relationaalsiin prosesseihin kuuluvan samuusprosessin KANTAJA on *asiakkaat*. Sitä luonnehditaan OMINAISUUDELLA *asiasta varmoja*. Näin samuusprosessi ilmaisee selostajan tulkintaa siitä, mitä kuvatilaa tulevat haastateltavat mahdollisesti sanovat. Johdattava ilmaus liittyy selostukseen, jossa esitetään ensin retorinen kysymys, sitten syy siihen, mistä maksamme. Johdattavan ilmauksen kielto- muoto (*eivät ole*) implikoi haastateltavien kielteistä suhtautumista pankkien palvelumaksuihin, mutta ei sulje pois maksujen hyväksymistä. Näin uutistoimittaja ottaa kuulijan näkökulman huomioon liittäessään haastateltavan kontekstiin (Larjavaara 2007: 273) johdattavassa ilmauksessa.

Asiakkaitten epävarmuutta pankkipalvelumaksuista lisäävät kuvatilalla tapahtumat: asiakas palvelee itse itseään ja joutuu vielä jonottamaan vuoroaan. Kuvatilassa näytettävä vuoronumerokone ja siitä ilmestyvä vuoronumerolappu edustavat narratiivisen toimintaprosessin KOHDETTA, joka toimii, kun kuvassa näkyvä käsi painaa koneesta lapun esille. Toiminnan kohde paljastaa myös lokatiivisen olosuhteen, pankkisalin, mikä taas paikantaa uutisaiheen tapahtumat pankkiin ja sen palveluun. Kuvan suhde sanaan on tässä alisteinen: niiden esittämät prosessit kuvaavat ympäröivää maailmaa sisällöllisesti eri tavoin. Selostuksen KANTAJAA edustaa

kuvatilassa näkyvä asiakkaan käsi, mikä myös alleviivaa vain osana kokonaisuudesta sanan korostamaa epävarmuutta pankkimaksujen oikeutuksesta.

Multisemioottisen tekstin johdattava ilmaus heijastelee tässä tilanteessa suhtautumistamme pankkien palveluihin. Palveluista otetaan maksu, vaikka asiakas joutuu itse palvelemaan itseään ja vaikka palveluvuoroa joutuu jonottamaan.

Kuva 5. Pankkipalvelua.

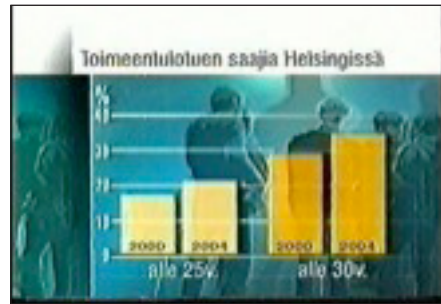
Samankaltaisesta asenteesta kuin esimerkiksi 1.3 on kyse seuraavassa esimerkissä 2.3, jossa puhutaan nuorten syrjäytymisestä. Kuvatilassa (kuva 6) näytetään diagrammi niistä nuorista, jotka elävät toimeentulotuilla ja joilla ei ole pyrkymistä eteenpäin. Kohtaus liittyy jaksoon, jossa sekä verbalisoidaan että visualisoidaan niitä nuoria, joilla vastaavasti on halua eteenpäin ja jotka ovat sosiokulttuurisesti hyväksytyjä.

Esimerkki 2.3

Kuvatila	Selostus
Nuoret puuhailevat työpajassaan, kuvakulma vaihtelee	14 näillä nuorilla on pyrkymistä eteenpäin mutta kaikilla ei ole. .hhh Helsingissä josta 15 ilmiöt usein leviävät muualle maahan
Diagrammi Helsingin toimeentulotuen saajista	nuorten osuus toimeentulotuen saajista 16 lisääntyy. <i>se joukko ei opiskele tai tee työtä</i> YLE TV1 klo 20.30, 12.12.2005
Prosessi: spatio-temporaalinen analyttinen Kantaja: toimeentulotuen saajat Olosuhde: Helsingin toimeentulotuet	Prosessi: ei opiskele tai tee Toimija: se joukko Kohde: työtä

Kieltomuotoisten materiaalistien prosessien *ei opiskele tai tee työtä* TOIMIJANA on *se joukko*, joka epämääräisenä kollektiivisubstantiivina ja kielteisesti viittaa toimittajan selostukseen toimeentulotuen saajien lisääntyvästä määrästä. Johdattavan ilmauksen negaatio ja kollektiivisubstantiivi *joukko* ja *se* on jossakin muualla, toisin kuin nämä nuoret (vrt. esim. 1.3:n vanhukset). *Se joukko* on esillä vain hallinnollisena diagrammina kuvatilassa, toisin kuin johdattavan ilmausta edeltävässä kohtauksessa *näillä nuorilla*. Kollektiivisubstantiivilla *nuorilla* on määritteenä demonstratiivipronomini *näillä*. Demonstratiivi *näillä* saa merkityksensä selostuksen sisäisestä viittaus-suhteesta sekä kuvasta, sillä kuvatilassa esiintyvät työpajan nuoret⁹.

Kuvatilassa (kuva 6) esitetään konseptuaalinen, analyttinen, spatio-temporaalinen prosessi, jonka KANTAJANA ovat toimeentulotuen saajat, POSSESSIIVISINA ATTRIBUUTTEINA ovat toimeentulotukien saajat ikäryhmittäin aikapylväin kuvattuina ja olosuhteena *Toimeentulotuen saajia Helsingissä*. Kaksisuuntaisuus (Kress & van Leeuwen 2006: 102) luo yhteyden analyttisen prosessin ja aikajanan välille komparatiivista analyysia varten. Kuvatilassa annetaan informaatiota vertailua varten ja selostuksessa puhutaan siitä joukosta, joka ei tee mitään rakentavaa. Tässä kohtauksessa johdattavan ilmauksen kieli määrää merkitystä ja kuva on siis alisteisessa suhteessa kieleen. Kun suhde näin on hypotaktinen, kuva ei ole merkityksenannossa välttämätön.

Kuva 6. Syrjäytyneitä nuoria.

Tyypillisesti uutiskuva hankalasta aiheesta esitetään diagrammina, joka ikään kuin varmuuden vuoksi on vielä sekava. Diagrammin mukaan vuonna 2000 alle 25-vuotiaista ”toimeentulotuen saajia Helsingissä” on ollut 18 %. Diagrammi jättää epäselväksi, tarkoitatako lukema, että Helsingin tuosta ikäryhmästä 18 % sai toimeentulotukea vuonna 2000 vai että kaikista Helsingin toimeentulotuen saajista 18 % oli tuota ikäryhmää. Jälkimmäinen tulkinta on ilmeisesti oikea, sillä vastaava prosenttiosuus vuonna 2004 alle 30-vuotiaiden kohdalla näyttäisi olevan 35 %. Sanan ja kuvan suhde on tässä tapauksessa alisteinen.

Sanan ja kuvan yhteistyössä alisteisuus tarkoittaa nimenomaan verbaalisen kielen ensisijaisuutta visuaaliseen nähden. Kuva on multisemioottisessa tekstissä koko ajan läsnä, mutta sen suhde merkityksenantoon on sanalle alisteinen. Puhuttu sana kertoo alisteisessa suhteessa sisällön alasta riittävästi, vaikka ei kaikkea, ilman kuvaakin.

Alisteisessa suhteessa verbaalisen ja visuaalisen kielen prosessit, toisin kuin rinnasteisessa suhteessa, edustavat eri prosessityyppejä. Verbaalisen kielen mentaalinen prosessi ja samuusprosessi saavat samanaikaisessa kuvatilassa rinnalleen narratiivisen prosessin (2.1 ja 2.2), kun taas verbaalisen kielen materiaallinen prosessi saa analyttisen prosessin (2.3). Prosessien välillä vallitsee näin pyrkimys

⁹ Audiovisuaalisen mediatekstin deiktisistä ilmauksista olen kirjoittanut laajemmin kirjassa *Sanojen matkassa kuvatilaan* (2008) ja viitannut Hallidayhin (1985: 312–315) ja Larjavaaraan (1990: 27, 17 ja 41).

merkkijärjestelmien väliseen balanssiin (vrt. Stöckl 2004: 25). Merkkijärjestelmät edustavat verbaalisen kielen hallitsevassa asemassa eri prosessityyppisiä. Prosessia ilmaiseva verbi on usein, kuten tämän artikkelin esimerkeissä, kieltomuodossa tai verbi on sisällöltään negatiivinen silloin, kun verbaalinen kieli hallitsee multisemioottisen tekstin merkityksen muodostumista.

Verbaalisen kielen prosessien TEKIJÄ/TOIMIJA on alisteisessa suhteessa kollektiivisubstantiivi (*väki, asiakkaat, joukko*). Kuvatilassa on KANTAJANA, TOIMIJANA kone, laite tai kuvio (autot, vuoronumeroautomaatti, diagrammi), ja näiden laitteiden käyttäjät ja kuvion osallistujat ovat kuvatilasta nähtävissä, mutta eivät selkeästi. Yksityiskohtainen ei myöskään ole kuvatilasta ilmenevä lokatiivinen olosuhde, tämäkin toisin kuin rinnasteisessa suhteessa.

5 LOPUKSI

Olen tässä artikkelissa tarkastellut, miten sana ja kuva osallistuvat merkityksenantoon television suomenkielisissä puoli yhdeksän uutisissa. Huomioni on suuntautunut kahden keskeisen merkityksentuottajan – verbaalisen ja visuaalisen kielen – samanaikaiseen yhteistyöhön ja vuorovaikutukseen. Tätä yhteistyötä ja vuorovaikutusta sanan ja kuvan suhteessa olen tutkinut verbaalisen kielen sisäisiä suhteita kuvanneilla käsitteillä: rinnasteisuus ja alisteisuus.

Aineistona ovat olleet Yleisradion puoli yhdeksän uutisten haastattelu-uutiset. Haastattelu-uutisissa toimittaja johdattelee haastateltavan kuvatilaan puhumaan ja käyttää tähän erityistä puheenvuoroa johdattavaa ilmausta. Johdattava ilmaus ja siihen liittyvä kuvatila muodostavat johdattavan kohtausten. Haastattelu-uutinen tarvitsee johdattelevaa kohtausta ja johdattavaa ilmausta erityisesti uutistekstin jäsentymiseksi: niihin päättyy

reportaasiosuus, kun selostettu jakso ja haastateltavan puheenvuoro alkavat.

Artikkelin tavoitteena on ensinnäkin ollut tulkita television multisemioottista uutistekstiä ja analysoida sitä yksityiskohtaisesti systeemis-funktionaalisen kieliteorian ja siihen perustuvaa visuaalisen suunnittelun kieliopin turvin. Toisena tavoitteena on ollut kehittää edelleen verbaalis-visuaalista kieliopin teoriaa erityisesti johdattavien ilmausten rinnasteisuuden ja alisteisuuden näkökulmasta ja siten antaa välineitä multisemioottisen tekstin analyysiin.

Rinnasteisuuden ja alisteisuuden erittely osoitti verbaalisen ja visuaalisen kielen osallistuvan merkityksenantoon rinnasteisessa suhteessa lähes yhtä paljon ja alisteisessa suhteessa sanan hallitsevan merkityksenantoa.

SF-teoriaan ja siihen perustuvaan visuaalisen suunnittelun kielioppiin perustuva yksityiskohtainen analyysi osoitti verbaalisen ja visuaalisen kielen rinnasteisessa suhteessa sanan ja kuvan prosessien vastaavuuden. Jos siis sanassa on materiaallinen prosessi, kuvassa on narratiivinen prosessi, molemmat merkityksentuottajat, sana ja kuva, ilmaisevat toimintaa. Kun prosessiin OSALLISTUJAT nimetään sanassa, kuvassa nämä OSALLISTUJAT ovat TOIMIJOINA. Sanan ja kuvan OLOSUHTEET siis täydentävät toisiaan. Verbaalisessa kielessä mainitaan ajalliset ja muutoin luvuin ilmaistavat olosuhteet, kun taas visuaalisessa näytetään lokatiiviset olosuhteet, joille sana taas antaa erisnimen tarpeen niin vaatiessa. Näin verbaalisen ja visuaalisen kielen olosuhteet on ilmaistu molemmille tavoille luontevimmin.

Sanan ja kuvan yhteistyössä alisteisuus sitä vastoin merkitsee sanan johtoasemaa multisemioottisen tekstin merkityksenannossa. Tämä näkyy analyysissa prosessien balanssina. Kun esimerkiksi sanassa on materiaallinen prosessi eli kun verbaalinen kieli kuvaa toimintaa, kuvassa on analyttinen, kuva näyttää mikä/mitä on ja päinvastoin. Prosessin OSALLIS-

TUJAT ovat sanassa usein TOIMIJOITA, kun taas kuvassa TOIMIJANA on kone tai laite, tai kuvatilassa näytetään diagrammia. Huomionarvoista alisteisessa suhteessa on siis sanan hallitseva asema: verbaalisen kielen muodostama merkityksenanto, puhe olisi mahdollista esittää ilman kuvaakin esim. radiossa.

Multisemioottisen uutistekstin verbaalisen ja visuaalisen kielen rinnasteisuuden ja alisteisuuden tarkastelu osoitti myös epäsymmetrian: joistakin aiheista/teemoista vain puhutaan, niitä ei esitetä johtoilmauksen kanssa samanaikaisesti kuvatilassa. Tällainen uutistekstissä vallitseva sanan ja kuvan epäsymmetrinen vuorovaikutus – samalla kun itse uutisen sanomaa voi pitää suhteellisen selvänä – tekee ilmeiseksi diskurssiyhteisössä vallitsevia ideologisia luonnollistumia.

Sanan ja kuvan rinnasteisuus ja alisteisuus osoittautui tarkastelunäkökulmana hyödylliseksi lähtökohdaksi multisemioottisen tekstin analyysivälineenä. Haastattelu-uutisten johdattavan kohtauksen johdattava ilmaus ja siihen liittyvä kuvataila osoittautuivat puolestaan kiinnostavaksi kohteeksi uutistekstin rakentajana ja televisioilmaisun kommunikaation ilmenemismuotona. Multisemioottisen tekstin päämerkityselementit verbaalinen ja visuaalinen luovat merkitystä sisällön eri puolelta. Näin lomittuessaan ne sulavat yhteen retoriseksi kokonaisuudeksi.

LÄHTEET

Aineisto

Yle Uutiset: pääuutislähetys klo 20.30–20.45/20.55. Syys-joulukuu 2005. Artikkelissa viitattujen haastattelu-uutisten lähetyspäivät ovat *Merimetso* 11.10., *Pelastuslaitos* 29.9., *Syntyyvyys* 13.12., *Vanhusten alkoholin käyttö* 13.9., *Pankkien palvelumaksut* 15.11. ja *Nuorten syrjäytyminen* 12.12. Litteroinnit videotallenteista: FM Bettina Piispa ja FM Vilhelmiina Murtola. Aineisto teki-
jän hallussa.

Tutkimuskirjallisuus

- Björkqvall, Anders (2009). *Den visuella texten: multimodal analys i praktiken*. Hallgren & Fallgren Studieförlag AB, Stockholm.
- Fairclough, Norman (1997). *Miten media puhuu*. Suom. Virpi Blom & Kaarina Hazard. Vastapaino, Tampere
- Gambier, Yves (2007). *Audiovisuaalisen kääntämisen suuntaviivoja*. Suom. Leena Salmi. Oittinen, Riitta (toim.) Olennaisen äärellä, 73–115. Tampereen Yliopistopaino Oy, Tampere.
- Halliday, M. A. K. (1978). *Language as social semiotic*. Edward Arnold, London.
- Halliday, M. A. K. (1985). *An introduction to functional grammar*. 2nd Ed. Edward Arnold, London.
- Halliday, M. A. K. & Matthiessen, Cristian M. I. M. (2004). *An introduction to functional grammar*. 3rd Ed. Edward Arnold, London.
- Heikkinen, Vesa (1999). *Teksti ja ideologia*. SKS, Helsinki.
- Heikkinen, Vesa (2012). Diskurssi. Vesa Heikkinen ym. (toim.) *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja*. Gaudeamus, Helsinki.
- Heikkilä, Elina (2006). *Kuvan ja tekstin välissä. Kuvateksti uutiskuvan ja lehtijutun elementtinä*. SKS, Helsinki.
- Hiidenmaa, Pirjo (2000). Poimintoja virkakielen rekisteristä. Teoksessa Heikkinen, Vesa, Hiidenmaa, Pirjo & Tiililä, Ulla (toim.) *Teksti työnä, virka kielenä*, 35–62. Gaudeamus, Helsinki.
- Holmberg, Per ym. (2011). *Funktionell grammatik och textanalys*. Holmberg, Per, Anna-Malin Karlsson ja Nord, Andreas (toim.) Funktionell textanalys. Norstedts, Stockholm.
- Holmberg, Per & Karlsson, Anna-Malin (2006). *Grammatik med betydelse. En introduktion till funktionell grammatik*. Hallgren & Fallgren Studieförlag AB, Stockholm.
- Immonen, Leena (2008). *Sanojen matkassa kuvatailaan*. Käännöstieteen laitoksen julkaisuja III, Helsingin yliopisto.
- Immonen, Leena & Rontu, Heidi (2008). Evaluointi, lähentäminen ja yleistyminen – miten toimittaja johdattelee haastatteluun. Mike Garant, Irmeli Helin & Hilikka Yli-Jokipii (toim.) *Kieli ja globalisaatio – Language and globalization*. AFinLAn vuosikirja 2008. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen julkaisuja n:o 66, 155–181, Jyväskylä.

- Immonen, Leena & Rontu, Heidi (2007). ”No nii tulkaa pojat syömään” – haastateltavan puhe audiovisuaalisen uutisen rakentajana. *Puhe ja kieli*, 27:1, 19–33.
- ISK (2004) = *Iso suomen kielioppi*. A. Hakulinen, M. Vilkuna, R. Korhonen, V. Koivisto, T. R. Heinonen & I. Alho. SKS, Helsinki.
- Kalliokoski, Jyrki (1989). *Ja. Rinnastus ja rinnastuskonjunktion käyttö*. SKS, Helsinki.
- Kalliokoski, Jyrki (1996). Johdanto. Teoksessa *Teksti ja ideologia*, 8–36. Kieli 9. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- Karlsson, Anna-Malin (2011). Texters ideationella grammatik. Holmberg, Per, Karlsson, Anna-Malin ja Nord, Andreas (toim.) *Funktionell textanalys*, 21–52. Norstedts, Stockholm.
- Karvonen, Pirjo (1985). *Oppikirjateksti toimintana*. SKS, Helsinki.
- Kress, Günter (2010). *Multimodality. A social semiotic approach to contemporary communication*. Routledge, London.
- Kress, Günter & Theo van Leeuwen (1999/2006). *Reading images. The grammar of visual design*. Routledge, London.
- Kuikka, Leena (2009). Lehtimainoksen multimodaalisuus. Vesa Heikkinen (toim.) *Kielen piirteet ja tekstilajit. Vaikuttavia valintoja tekstistä toiseen*, 37–62. SKS, Helsinki.
- Larjavaara, Matti (1990). *Suomen deiksis*. SKS, Helsinki.
- Larjavaara, Matti (2007). *Pragmasemantiikka*. SKS, Helsinki.
- Martin, J. R. & Rose, David (2007). *Working with discourse: Meaning beyond the clause*. Continuum, London.
- Mikkonen, Kai (2005). Kuva ja sana. *Kuvan ja sanan vuorovaikutus kirjallisuudessa, kuvataiteessa ja ikonoteksteissä*. Gaudeamus, Helsinki.
- Mikkonen, Kai (2012). Multimodaalisuus ja laji. Heikkinen, V., E. Voutilainen, P. Lauerma, U. Tiililä & M. Louhela (toim.) *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja*, 296–308. Gaudeamus, Helsinki.
- Oittinen, Riitta (2004). *Kuvakirja kääntäjän kädessä*. Lasten Keskus, Helsinki.
- Pietikäinen, Sari & Anne Mäntynen (2009). *Kursi kohti diskurssia*. Vastapaino, Tampere.
- Rahtu, Toini (2011). Tekstilaji on työkalu. Leena Immonen, Mari Pakkala-Weckström ja Inkeri Vehmas-Lehto (toim.), *Kääntämisen tekstilajit ja tekstilajien kääntäminen*, 11–27. Finn Lectura, Helsinki.
- Selander, Staffan & Günter Kress (2010). *Design för lärande – ett multimodalt perspektiv*. Norstedts, Stockholm.
- Shore, Susanna (2005). Referoinnista projekti-oon ja metarepresentaatioon. M. Haakana & J. Kalliokoski (toim.) *Referointi ja moniäänisyys*, 44–82. SKS, Helsinki.
- Shore, Susanna (2012a). Kieli, kielenkäyttö ja kielenkäytön lajit systeemifunktionaalisessa teoriassa. Vesa Heikkinen ym. (toim.) *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja* 131–157. Gaudeamus, Helsinki.
- Shore, Susanna (2012b). Systeemifunktionaalinen teoria tekstien tutkimuksessa. Vesa Heikkinen ym. (toim.) *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja*, 158–185. Gaudeamus, Helsinki.
- Shore, Susanna & Mäntynen, Anne (2006). Johdanto. Anna Mäntynen, Susanna Shore ja Anna Solin (toim.), *Genre – tekstilaji*, 96–121. SKS, Helsinki.
- Solin, Anna (2006). Genre ja intertekstuaalisuus. Anna Mäntynen, Susanna Shore ja Anna Solin (toim.), *Genre – tekstilaji*, 72–95. SKS, Helsinki.
- Stöckl, Hartmut (2004). In between modes. Language and image in printed media. Ventola, Eija & Charles Cassily & Kaltenbacher, Martin (toim.) *Perspectives on multimodality*, 9–30. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam.
- Ventola, Eija (2006). Genre systeemifunktionaalisessa kielitieteessä. Esimerkinä asiointitilanteet. Anna Mäntynen, Susanna Shore ja Anna Solin (toim.) *Genre – tekstilaji*, 96–121. SKS, Helsinki.

Painamattomat ja sähköiset lähteet

- Hanhineva, Teemu (2003). *Pikkupisteillä vipinää vällyihin! Iltapäivälehdien viikonvaihdokannen multimedioottista tarkastelua*. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Shore, Susanna (1992). *Aspects of systematic-functional grammar of Finnish*. Julkaisematon väitöskirja. Macquarie University, Sydney. Säilytetyillä Helsingin yliopiston suomen kielen laitoksella.

Yu Liu & Kay L. O'Halloran (2009). Intersemiotic texture: analyzing cohesive devices between language and images, *Social Semiotics*, 19:4, 367–388. [Tulostettu 24.8.2012.] <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10350330903361059>.

Wainikka, Olli (2012) *Kuva tekstissä: Kuvan kielellisen esityksen tarkastelua*. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopiston suomen kielen ja suomalais-ugrialaisten kielten ja poh-

joismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos. Luettu 29.9.2013. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2012122010331>.

LITTEROINTIMERKIT

(.) lyhyt tauko
.hhh sisäänhengitys
°---° taustäääniä

THE FORMATION OF MEANING IN TEXTS IN NEWS BROADCASTS: THE PARATACTIC AND HYPOTACTIC RELATIONSHIP OF IMAGE AND SPOKEN LANGUAGE

Leena Immonen, University of Helsinki

In this article the purpose of the study how spoken language and image form meanings in the 8.30 evening news. The focus of the study is on the relationship between the interaction and collaboration of verbal and visual languages in news broadcasts. The relationship can be paratactic or hypotactic. Previously, paratactic and hypotactic relationships have been studied in the internal relationships in the verbal language only. The article provides new information about the relationship between the verbal and the visual languages in the study of multisemiotic texts.

The approach is that of social semiotics: systemic-functional grammar (M. A. K. Halliday & Matthiessen 2004) and the grammar of visual design (Kress & van Leeuwen 2006). The data for the research is Finnish 40 pieces of interview-news in the year 2005. The focus of the analysis is the introduction sentence and the image of the introduction scene in the interview-news.

Two main elements in the news, the spoken language and the image, together form the meaning of the news text. In a paratactic relationship of the verbal and the visual language the spoken language and the image form the meaning of the text almost as equal factors. The hypotactic relationship refers here to the dominant position of the verbal language in the formation of the meaning of the multisemiotic news text.

Keywords: multisemiotic text, the introduction sentence, image, paratactic, hypotactic